

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**Międzynarodowe standardy postępowania
w sprawach dotyczących przestępstw popełnionych
przez osoby nieletnie**

dr hab. Adam Taracha

Prawo karne i kryminologia

Warszawa 2020

Autor:

Adam Taracha - dr hab., profesor UMCS, profesor IWS

Międzynarodowe standardy postępowania w sprawach dotyczących przestępstw popełnionych przez osoby nieletnie

Problematykę międzynarodowych standardów postępowania z nieletnimi dokładnie omówiono w licznych publikacjach¹, a w szczególności w opublikowanej przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości w 2019 r. monografii², w której problematyka ta została przedstawiona w sposób wyczerpujący (opracowanie liczy 80 stron). Praca ta poświęcona jest analizie ustawodawstwa polskiego w zakresie postępowania z nieletnimi w odniesieniu do standardów wyznaczonych przez Konwencję o prawach dziecka³, Wzorcowe Reguły Minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (określane także jako Minimalne Standardy Narodów Zjednoczonych dotyczące zasad działania administracji sądownictwa dla nieletnich), tzw. „reguły pekińskie”⁴ oraz Zalecenie Rec (2003) 20 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie reakcji społecznych na przestępczość nieletnich⁵. W opracowaniu tym kompleksowo omówiono problematykę przestępczości nieletnich, w tym także sprawy dotyczące przestępstw popełnionych przez osoby nieletnie. Natomiast temat obecnego opracowania zawęża rozważania do sytuacji, w których osoby nieletnie w chwili popełnienia czynu ponoszą odpowiedzialność jak dorośli (bo tylko wtedy możemy im przypisać popełnienie przestępstwa).

Z uwagi na wyczerpujące i aktualne wnioski przedstawione w pracy Pauliny Banaszak i Konrada Burdziaka z 2019 r. – w opracowaniu tym podjęte zostaną tematy najbardziej

---

¹ Zob. m. in. *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, red. A. Łopatka, Warszawa 1991; *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999; O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka*, Katowice 2005; P.J. Jaros, M. Michalak, *Prawa dziecka. Dokumenty Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2015; M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*, Warszawa 2015; H. Kołakowska-Przełomiec, D. Wójcik, *Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich a konwencja praw dziecka*, „Studia Prawnicze” 1992, nr 3-4.

² P. Banaszak, K. Burdziak, *Standardy postępowania z nieletnimi – raport z badania*, Warszawa 2019, portal Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości: https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/10/IWS_Banaszak-P.-Burdziak-K._Standardy-post%C4%99powania-z-nieletnimi-raport-z-badania.pdf (dostęp: 29 grudnia 2020 r.).

³ Konwencja o prawach dziecka została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 listopada 1989 r. Polska ratyfikowała Konwencję w dniu 30 kwietnia 1991 r. Tekst został opublikowany w Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.

⁴ Wzorcowe reguły minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zostały przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 29 listopada 1985 r.

⁵ Zalecenie Rec (2003) 20 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące nowych sposobów postępowania w kwestii przestępczości nieletnich oraz roli systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Zostało przyjęte przez Komitetu Ministrów w dniu 24 września 2003 r. na 853 zebraniu Zastępców Ministrów.

kontrowersyjne. Omówione zostaną także rozwiązania przyjęte w projekcie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 8 marca 2019 r.⁶ przygotowanym w ministerstwie sprawiedliwości, który nie był przedmiotem rozważań wymienionej wyżej monografii (najprawdopodobniej projekt nie był jeszcze znany autorom).

W opracowaniu pominięta zostanie także problematyka prawnoporównawcza, ponieważ w 2018 r. ukazało się opracowanie Konrada Buczkowskiego⁷, w którym autor przedstawił systemy postępowania z nieletnimi w 27 państwach (m.in. w Anglii i Walii, Austrii, Belgii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Niemczech, Rosji, Szwajcarii, Szwecji, Turcji i Włoszech). Opracowanie to jest nadal w pełni aktualne.

Omawiając międzynarodowe standardy postępowania w sprawach dotyczących przestępstw popełnionych przez osoby nieletnie, w pierwszej kolejności należy odnieść się do standardu wyrażonego w Konwencji o prawach dziecka, która w art. 40 ust. 3 lit. a stanowi, że:

Państwa – Strony będą sprzyjały tworzeniu praw, procedur organów oraz instytucji odnoszących się specjalnie do dzieci podejrzanych, oskarżonych bądź uznawanych winnymi pogwałcenia prawa karnego, a w szczególności: ustanowieniu minimalnej granicy wieku, poniżej której dzieci będą posiadały domniemanie niezdolności do naruszenia prawa karnego.

Niewątpliwie standard ten spełnia regulacja przyjęta w art. 10 § 1 Kodeksu karnego⁸, który stanowi, że *[n]a zasadach określonych w Kodeksie karnym odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat*. Wyraźne wskazanie granicy wieku odpowiedzialności karnej nieletniego nie oznacza, że wskazany przepis k.k. nie budzi wątpliwości. Jeśli chodzi o art. 10 § 1 k.k., to sprawą sporną w literaturze przedmiotu jest odpowiedzialność sprawcy, gdy ten dopuszcza się kilku czynów w warunkach przewidzianych w art. 12 k.k., z których część popełnił przed, a część po ukończeniu 17. roku życia.

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 17 czerwca 2014 r. uznał, że:

[w] przypadku popełnienia czynu ciągłego przez sprawcę, który część zachowań składających się na czyn ciągły zrealizował przed ukończeniem 17 lat, pozostałe zaś po ukończeniu 17 lat, jego odpowiedzialność karna odnosić się może wyłącznie do tych zachowań, które zostały popełnione po ukończeniu przez sprawcę 17 lat.

Sąd Najwyższy uznał, że tylko te zachowania mogą stanowić podstawę skazania tego sprawcy za popełnienie czynu ciągłego⁹. Ten pogląd zasługuje na aprobatę, gdyż zapobiega skazaniu nieletniego za te czyny (w sytuacji, gdy mamy do czynienia z przestępstwem nie-

⁶ Rządowe Centrum Legislacji, projekt o8.03.2019 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12321373/12577449/12577450/dokument385866.pdf> (dostęp: 29 grudnia 2020 r.).

⁷ M. Buczkowski: *Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w wybranych krajach*, Warszawa 2018, portal Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości: <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/05/IWS-K.Buczkowski-Wymiar-sprawiedliwo%C5%9Bci-wobec-nieletnich.pdf> (dostęp: 29 grudnia 2020 r.).

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.), dalej: k.k.

⁹ Wyrok SN z dnia 17 czerwca 2014 r., II KK 24/14, LEX nr 1483950.

jednoczynowym), które popełnił przed ukończeniem 17 roku życia. Pozostaje więc w zgodzie ze standardem sformułowanym w Konwencji o prawach dziecka w art. 40 ust. 3 lit. a. Jednak należy zgodzić się z K. Burdziakiem, że wobec rozbieżnych poglądów, nie sposób zaproponować jednej, konkretnej regulacji prawnej, która mogłaby rozwiązać ten problem w sposób nie budzący żadnych wątpliwości¹⁰.

Należy przypomnieć, że od reguły, że na zasadach określonych w art. 10 § 1 k.k. odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat, w prawie polskim przewidziane są dwa wyjątki – są nimi art. 10 § 2 k.k. oraz art. 94 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich¹¹.

Zgodnie z art. 10 § 2 k.k.:

[n]ieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art., 173 § 1 lub 3, 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne.

Oceniając regulację zawartą w art. 10 § 2 k.k. pod kątem zgodności z międzynarodowymi standardami postępowania w sprawach dotyczących przestępstw popełnionych przez osoby nieletnie, należy zauważyć, że określenie w sposób jednoznaczny minimalnej granicy wieku przez sprawcę, aby mógł zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej, jest w pełni zgodne z tymi standardami.

Natomiast regulacja zawarta w art. 94 u.p.n., zgodnie z którym:

Jeżeli nieletni, wobec którego orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, ukończył lat 18 przed rozpoczęciem wykonania orzeczenia, sąd rodzinny decyduje, czy wykonać orzeczony środek, czy od jego wykonania odstąpić i wymierzyć sprawcy karę. Wymierzając karę sąd stosuje nadzwyczajne jej złagodzenie. W szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może odstąpić od wymierzenia kary, zwłaszcza gdy w zachowaniu sprawcy nastąpiła istotna poprawa. W razie wymierzenia kary pozbawienia wolności albo kary ograniczenia wolności czas jej trwania nie może przekraczać okresu, jaki pozostaje do ukończenia przez sprawcę 21 lat,

budzi poważne wątpliwości, co do zgodności z międzynarodowymi standardami. Zarówno omawiany przepis, jak też art. 10 u.p.n., który stanowi, że:

Sąd rodzinny może orzec o umieszczeniu w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a, jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego,

¹⁰ K. Burdziak [w:] P. Banaszak, K. Burdziak, *Standardy postępowania z nieletnimi...*, s. 12.

¹¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 969), dalej: u.p.n.

nie wskazują minimalnego wieku, który musi osiągnąć sprawca czynu zabronionego pod groźbą kary (wymienionych w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a u.p.n.), aby było możliwe pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej. Brak wyznaczenia w omawianej sytuacji granicy wieku nieletniego pozostaje w sprzeczności z art. 40 ust. 3 lit. a Konwencji o prawach dziecka. W literaturze przedmiotu wskazuje się także na inne wady przepisu art. 94 u.p.n. Na przykład Violetta Konarska-Wrzosek trafnie podnosi, że przypisywanie nieletniemu winy, gdy nie było to przedmiotem analizy i dowodzenia przez sąd rodzinny orzekający o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym nie zasługuje na akceptację, a tym bardziej orzekanie o karze bez ustalenia winy nieletniego sprawcy¹². W tym zakresie regulacja przyjęta w art. 94 u.p.n. stoi także w sprzeczności z międzynarodowym standardem rzetelnego procesu.

Na niezgodność przepisu art. 94 u.p.n. z międzynarodowymi standardami praw dziecka zwracano wielokrotnie uwagę w polskiej literaturze przedmiotu¹³. Należy zgodzić się z K. Burdziakiem, który postulował uchylenie art. 94 u.p.n.¹⁴ Postulat ten został spełniony w projekcie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 8 marca 2019 r., z którego usunięto regulację zawartą w przepisie art. 94 u.p.n. Niestety nie podniesiono tej bardzo istotnej zmiany w projekcie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w obszernym jego uzasadnieniu¹⁵ – a niewątpliwie zmiana ta na dokładne omówienie zasługuje.

Natomiast twórcy projektu ustawy wprowadzili wiele nowych regulacji dotyczących nieletnich sprawców czynów, o których mowa w art. 10 § 2 k.k. Regulacje te dotyczą nieletnich, którzy w czasie wykonywania środka poprawczego dopuścili się czynów, których katalog zawiera art. 10 § 2 k.k. Rozwiązania te dotyczą instytucji odwołania warunkowego odstąpienia od wykonania orzeczenia umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym (art. 235 projektu), odwołania warunkowego zwolnienia (art. 237 projektu) oraz przeniesienia nieletniego do zakładu poprawczego o wzmocnionym rygorze (art. 238 projektu).

Art. 235 ust. 4 projektu stanowi, że

w przypadku dopuszczenia się przez nieletniego czynu karalnego określonego w art. 134, 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art., 173 § 1 lub 3, 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280 Kodeksu karnego i braku podstaw do rozpoznania sprawy przez sąd właściwy według przepisów Kodeksu postępowania karnego, sąd rodzinny odwołuje warunkowe odstąpienie od wykonania orzeczenia i zarządza umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym.

¹² V. Konarska-Wrzosek, [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 310, komentarz do art. 94 u.p.n.

¹³ Zob. m. in. P. Kardas, *O podstawach odpowiedzialności nieletnich na zasadach określonych w Kodeksie karnym. Uwagi na tle sporów dotyczących wymierzenia nieletniemu kary* [w:] *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009, s. 97–107; V. Konarska-Wrzosek, [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach nieletnich...*, s. 310; P. Kobes, *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce*, Warszawa 2011, s. 269–272.

¹⁴ K. Burdziak [w:] P. Banaszak, K. Burdziak: *Standardy postępowania z nieletnimi...*, s. 14

¹⁵ Rządowe Centrum Legislacji, *Uzasadnienie projektu ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 08 marca 2019 r.* <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12321373/12577449/12577450/dokument385867.pdf> (dostęp: 29 grudnia 2020 r.).

W uzasadnieniu projektu pokreślono, że użycie w projekcie koniunkcji („i”) wskazuje, iż w przypadku, gdy nieletni w okresie próby popełnił wprawdzie czyn karalny opisany w przepisie, ale w chwili jego popełnienia nie miał ukończonych 15 lat, sąd rodzinny nie będzie obowiązany do odwołania warunkowego odstąpienia od wykonania orzeczenia i zarządzenia umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym¹⁶. Natomiast podstawę do odwołania tego środka probacyjnego z uwagi na popełnienie przez nieletniego czynu karalnego będzie stanowił art. 235 ust. 3 projektu, który głosi, że

[j]eżeli w okresie próby nieletni dopuścił się czynu karalnego lub jego zachowanie wskazuje na dalszą demoralizację, lub uchyla się od wykonywania środka wychowawczego, sąd rodzinny może odwołać warunkowe odstąpienie od wykonania orzeczenia i zarządzić umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym.

Art. 236 ust. 5 projektu stanowi, że

[w] przypadku dopuszczenia się przez nieletniego czynu karalnego określonego w art.134, 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art., 173 § 1 lub 3, 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280 Kodeksu karnego i braku podstaw do rozpoznania sprawy przez sąd właściwy według przepisów Kodeksu postępowania karnego, sąd rodzinny odwołuje warunkowe zwolnienie i zarządza umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym.

Art. 238 ust. 3 projektu stanowi, że

[w] przypadku braku podstaw do rozpoznania sprawy przez sąd właściwy według przepisów Kodeksu postępowania karnego i stwierdzenia dopuszczenia się przez nieletniego czynu karalnego określonego w art.134, 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art., 173 § 1 lub 3, 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280 Kodeksu karnego, sąd rodzinny orzeka także w przedmiocie przeniesienia nieletniego do zakładu poprawczego o wzmożonym nadzorze wychowawczym.

Przedstawione wyżej przepisy projektu ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 8 marca 2019 r. nie odnoszą się wprost do odpowiedzialności karnej nieletnich, ale związane są z tą problematyką poprzez ten sam katalog czynów zabronionych, który zawiera art. 10 § 2 k.k. W odróżnieniu od art. 94 u.p.n. nie pozostawiają wątpliwości, że granica 15 lat w chwili popełnienia czynu przez nieletniego nie będzie możliwa do „przesunięcia” poprzez „zamianę” umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym na karę (na co pozwala nadal art. 94 u.p.n.), a w związku z tym nie będzie naruszony standard ustanowienia minimalnej granicy wieku, poniżej której dzieci będą posiadały domniemanie niezdolności do naruszenia prawa karnego wyznaczony przez Konwencję praw dziecka.

¹⁶ Uzasadnienie projektu ustawy....., s. 164–165.

Podsumowanie

Ogólna ocena polskiego ustawodawstwa w sprawach dotyczących przestępstw popełnionych przez osoby nieletnie pod kątem spełniania standardów międzynarodowych praw dziecka wypada pozytywnie. Jednak art. 94 u.p.n. w opinii licznych przedstawicieli doktryny nie jest zgodny z art. 40 ust. 3 lit. a Konwencji o prawach dziecka i powinien zostać usunięty. Należy zauważyć, że postulat usunięcia tego przepisu, podnoszony w literaturze przedmiotu, został zrealizowany w projekcie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 8 marca 2019 r., przygotowanym w ministerstwie sprawiedliwości. Decyzja o rezygnacji z tego przepisu powinna jednak zostać w przyszłym projekcie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich należycie uzasadniona. W perspektywie przyszłych prac legislacyjnych na pozytywną ocenę zasługują także przepisy projektu dotyczące instytucji odwołania warunkowego odstąpienia od wykonania orzeczenia umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym, odwołania warunkowego zwolnienia oraz przeniesienia nieletniego do zakładu poprawczego o wzmocnionym rygorze z uwagi na popełnienie przez nieletniego czynu karalnego z katalogu przestępstw wymienionych w art. 10 § 2 k.k. Ich redakcja nie budzi żadnych wątpliwości co do ich zgodności z międzynarodowymi standardami.